

Rapport från lättvandrad naturguidning vid Fatburen och Albysjön den 20 mars 2024

Martina Kiibus

Efter två härliga vårvinterdagar blev det en regnig och kall dag, så det blev en del sena avhopp (fast de flesta avhoppen var sjukdomsrelaterade). 20 personer deltog, varav en var ny och tre var nya för i år. Information via program från tidigare guidningar, vänner och guidehemsidan. Flera i gruppen kom just för att det var en lättvandrad guidning.

Guidningen heter Vårdagjämning längs Fatburen och Albysjön och jag har kört samma sträcka samma tid flera år i rad, vilket är lite kul för då kan vi jämföra hur långt våren har kommit år från år. I år är våren senare än den varit på länge, vi har ju vant oss vid att våren blir allt tidigare, så jag berättade redan från början att vi inte skulle få se vare sig blåsippa eller tussilago men en del andra vårtecken.

Vi började vid busshållplats Tyresö Kyrka. Där blickade vi upp mot slottet, kyrkan och Lilla Tyresö och så berättade jag om platsens historia och hur central den var under medeltiden och framåt i Tyresö. Beskrev vandringen som en tidsresa från medeltiden och stormaktstiden till järnåldern. Och med vårtecken som ett mini-tema för dagen.

Fortsatte till Strömstugan, som ju är den enda byggnaden som är kvar från industriepoken kring Follbrinksströmmen. Vid själva Follbrinksströmmen dröjde vi oss kvar i medeltiden och stormaktstiden och jag berättade om historien och om "Fritt fram Tyresån".

Så kom vi in i Alby naturreservat, berättade om reservatet och om Fatburen som låg istäckt nedanför oss. Eftersom det skulle bli färre vårtecken än det brukar vara fokuserade jag också på naturvärden. Vi stannade vid en fin björklåga och pratade om hur viktiga döda träd är för livet i skogen. På lågan växte det en del klibbtickor, en svamp som oftast syns på gran men ibland också på björk. Det är en så kallad nyckelart som banar väg för många andra arter.

Nästa stopp var en fantastisk grovstammig ek, berättade om ekens betydelse för den biologiska mångfalden och att den under 300 år var kronans träd och därmed inte fick huggas ner, annat än för att bygga skepp. Och att bekymret för ekar idag är det igenväxande landskapet. Ekarna är ju anpassade till ett öppet savannliknande landskap med stora betesdjur som håller öppet omkring dem. Kommunen har nyligen friställt dessa ekar, så att de ska få växa friare.

Vi kom in på hur man kan avgöra trädets ålder. På eken är djupet på barksprickorna ett ålderstecken, ju djupare barksprickor, desto äldre träd. Barkvecken skapar ett helt mikrolandskap med fullt av skrymslen för olika ekinvånare att leva på. Så de djupa barkvecken är en förklaring till att eken kan hysa så många olika arter.

Så dök dagens första vårtecken upp, en liten vårfryle i knopp. Vårfryle är en tågväxt med ganska oansenliga svartgröna blommor, men som är jättefina när man tittar nära. När de blommat över får de liksom många andra vårblommor ett oljerikt bihang på sina frön (som kallas elaiosom) som myrorna gillar och släpar hem till stacken. Några frön lossnar på vägen och på så sätt bidrar myrorna till dessa vårblommor fröspridning. När alla fått upp ögonen för denna söta blomma som var en ny bekantskap för många blev det ett spananade som gjorde att vi såg många fler under guidningen. Vårfrylen blev för många en av dagens höjdpunkter.

Så gick vi vidare på en liten stig mot Albysjön in i en fin hassellund, där ett par knoppar hade öppnats och börjat blomma. Så otroligt fina! Det är pistillens märke man ser, som ser ut som små vinröda stjärnor. För många var det första gången de såg hasselns blommor och de blev alldeles förundrade. Vi stod runt en stor hasselbukett och alla spanade och hittade fler blommor och fotograferade. Det hördes förtjusta rop som: ”Titta här, min var ännu större!”. ”Men kolla här då, den här var helt fantastisk!”. Ord som var som ljuv musik för en naturguide.

Det blev uppehåll så vi dröjde oss kvar i den fina lunden ett tag. Det var en del fågelsång i luften så jag pratade om detta härliga vårtecken. Varför fåglarna sjunger, om fågelhonornas partnerval, om deras olika strategier för att få så många livskraftiga ungar som möjligt. Men också om otrohet i fågelvärlden, hur man har sett att det kan vara tre pappor till samma kull ägg i ett bo av t ex svartvit flugsnappare.

Vi fortsatte till några albuskar vars knoppar lyste vackert lila i solen. Kanske inte ett vårtecken men väl ett vårvinterstecken. Citerade Linnés valspråk som var ”Omnia mirari etiam tritissima”, dvs ”Förundra dig över allt, även det mest alldagliga”.

Vi gick vidare till några gamla tallar med tallticka, som uppträder först när tallen är 100 år och oftast betydligt äldre än så. Talltickan är liksom jättesvampmalen en signalart. Talltickan signalerar skyddsvärda tallbestånd med höga naturvärden. Den rötar tallarna men dödar dem inte utan underlättar för spillkråkan att komma åt hästmyrorna som lever inne i tallarna. Det var gott om stora hål efter spillkråkans födosök längs stammen.

Några myror hade vaknat till liv i en myrstack, också ett vårtecken! De väcks till liv av solvärmen och soliga varma dagar kan man se många myror på ovensidan av stacken där de samlar på sig solvärme och sen tar med sig in i stacken där de fungerar som element. Berättade om myrsamhället och invånarnas olika funktioner och att de har bladlöss som husdjur för att komma åt honungsdaggen, dvs bladlössens söta avföring.

Vid en tallbacke intog vi vår matsäck. Tyvärr ökade regnet och blåsten nu, men det var sista lämpliga stoppet för matsäck, så deltagarna spred sig under tallarna och fick en mysig paus ändå. Ett par kvinnor som varit med många gånger hittade den fina kokongen av skogskaparspindel, så alla fick titta på den i mina lappar. ”Hur kunde ni hitta den?” frågade en ny deltagare. ”Det är Martina som fått oss att ständigt spana efter dem”, blev svaret. Så roligt

när deltagarna spanar runt själva och omsätter sina nyförvärvade kunskaper från guidningarna och delar med sig till varandra.

Efter pausen pratade jag om fenologi, den gren inom biologi som studerar naturens växlingar över tiden. Det går inte att säga något om man jämför ett år med annat, men med långa mätserier kan man utläsa trender när det gäller tiden för blomning och lövsprickning mm. Det finns flera studier med 30-åriga europeiska mätserier som visar att våren är 1-2 veckor tidigare idag än för 30 år sedan. Framför allt är det tidiga arter, som blåsippa som påverkas. Även lövsprickningen för många träd och pollen kommer cirka en vecka tidigare nu. Det här är ju en väldigt konkret indikator på den globala uppvärmningen. Ett problem är att alla arter inte svarar på samma sätt. Man har t ex studerat ek, ekmätarlav och talgoxe under 30 år från början av 80-talet. Under slutet av studien kom ekens löv 2 veckor tidigare än i början av 80-talet. Det gäller även ekmätarlavarna. Men talgoxarna har inte hängt med, vilket innebär att deras ungar föds när larvtoppen redan har varit och får då brist på föda. Vilket i sin tur innebär ökad ungdomlighet.

På väg upp mot Gimmerstavägen brukar det vara fullt av blåsippor, men inte i år. Fast vi hittade en liten knopp till allas förtjusning. Så jag bad deltagarna sluta ögonen och försöka föreställa sig backen blå av blåsippor medan jag läste Tomas Tranströmers fina dikt Blåsipporna.

Nu hade vi kommit till Gimmersta. Berättade att efterledet –sta i Gimmersta (som också kommer igen i Hjulsta, Tensta och Raksta mm) antyder att det funnits järnåldersbosättningar här. Så nu hade vi kommit vidare i vår tidsresa och började närma oss järnåldern. I ett dike brukar man kunna hitta de första tussilagona, men inte i år. En deltagare hade dock hittat en tussilago på vägen till guidningen och tagit med sig så vi stannade på ”tussilagoplatsen” och så skickade hon runt sin lilla blomma och jag kunde berätta om tussilagon. Hur den är mer ljusstyrd än blåsippan och därför inte påverkas lika mycket av det allt varmare klimatet. Att den fungerar som en liten solfångare så att det är flera grader varmare inne i tussilagon än utanför vilket lockar de tidiga insekterna som vissaflugor som på så sätt bidrar till pollineringen.

Vi gick bort till en tomt med några fantastiska sälgar med fina utslagna knoppar, nästa vårtecken. Eftersom den övervintrande humledrottningen behöver mat när hon vaknar på våren och det hittar hon bl a i sälgen som producerar mycket pollen. På så sätt kan hon etablera en koloni som längre fram på våren kan pollinera äppelblommorna. Så tack vare sälgen får vi äpplen!

Gick vidare bort mot Uddby och stannade vid en tomt där flera större hackspettar höll konsert från olika ekar, som gav en härlig resonans till deras trummande. Linné kallade hackspettarnas virvlar för basen i skogens konsert. Nu hade regnet upphört så vi dröjde oss kvar länge och tittade och lyssnade på hackspettarna, ännu ett vårtecken.

Fortsatte till det fina alkärret där jag berättade om våtmarkers betydelse för den biologiska mångfalden, inte minst groddjur, som minskat kraftigt framför allt pga brist på lekmiljöer, alltså småvatten där det inte får finnas kräftor eller fisk eftersom de äter groddjurens rom och yngel. Samt det fragmenterade landskapet som skapar spridningshinder när groddjuren ska ta sig från sina övervintringslokaler på land till lekmiljöerna i fuktmarkerna. I det här fallet är det Prästgårdsvägen som utgör hindret, därav varningsskylten. Berättade om de nyanlagda dammarna i Alby. Och så berättade jag om grodornas, paddornas och salamandrarnas parningsbeteenden, ett av de härligaste vårtecknen!

Så hörde vi några tranor som trumpetade från Albysjön, också ett härligt vårtecken!

Vi gick till ekstockarna i kurvan som man sparar för att de ska ge liv åt insekter och alla andra som är beroende av gamla och döda ekar. Inuti stockarna var det en hel del mulm, ett brunt pulver som är som en häxbrygd av nedbruten ved, fladdermusspillning, skalbaggsvingar och skalbaggsavföring. Så härligt att se hur deltagarna gick runt stockarna, spanade på mossorna och lavarna, kände och verkligen tog in ekarna.

Gick till gravfältet vid Uddby och berättade om Uddbys historia. Nu hade vi på allvar kommit till järnålderns "centrum" med Uddby och Alby. Avslutade vid prästgården med att berätta om Albys historia och sammanfatta guidningen. Vid syrenbusken berättade jag om en annan studie som visat att häggen och syrenen blommar en vecka tidigare idag än för 50 år sedan. För att kunna fortsätta med den här typen av fenologiska studier är alla rapporter välkomna. Så jag uppmanade deltagarna att gå in på Naturens kalender och rapportera sina observationer på Vårkollen som är vid valborg varje år.

När vi stod vid syrenen såg en av deltagarna att en trana hade landat på strandängarna nedanför Uddby gård. Så de deltagare som hade kikare med sig lånade ut dem så att alla fick spana in tranan. En fantastisk avslutning på guidningen!

Deltagarna var jättenöjda och tyckte att det hade varit en så fin tur trots vädret. I år hade jag aviserat tre timmar istället för 2,5 timmar som ifjol, vilket var bättre. Eftersom guidningen verkar locka många deltagare, varav en del kan ha lite svårare att gå. Några av höjdpunkterna var sälgen, tranorna, den otroliga eken, tussilagon och framför allt: Allt, hela guidningen och guiden! Och jag tycker det är lite roligt att ha haft samma guidning flera år i rad just kring vårdagjämningen, det blir som en egen fenologistudie. I alla fall om jag får hållas några år till! För mig var nog höjdpunkten att deltagarna var så spanande och delade med sig av det de såg, att det var som att vi gick på upptäcktsfärd tillsammans.